

І ті нові принципи, що я тут виложив, в значній мірі не є вони тепер новими, бо урядово визнані Міністерством Народної Освіти на Україні – а саме програма початкової школи як раз ґрунтується на підставі нових принципів, визнані і введені в життя автономії школи, виборче право при комплектуванні учителів, передача шкільного заряду місцевим самоврядуванням, утворення батьківських комітетів і т. и.

Але дійсно, що багато треба покласти праці на те, аби нова школа заступила сучасну школу, яка не відповідає сучасному життю, тимчасом, як – нагадаю слова Піроґова – «школа й життя – одно нерозривне ціле».

І перш за все, нова школа потребує великих коштів від держави і громадянства. Але се не повинно перешкоджати розвитку народної освіти, бо правдива свобода не дається погодити з народною темрявою.

Тільки культурний народ – здатний утримати і зміцнити здобуті свободи.

УДК 37.014.3:929-051С.Сірополко(477)''1919''(09)(045)

Ю. В. Телячий,

м. Хмельницький

«ЗАВДАННЯ НОВОЇ ШКОЛИ» СТЕПАНА СІРОПОЛКА: СПРОБА СУБ'ЄКТИВНОЇ РЕФЛЕКСІЇ

Складовою державного будівництва в Україні революційної доби (1917–1920 рр.) були культурно-освітні перетворення. Орієнтири освітніх реформ проголосили делегати двох всеукраїнських педагогічних з'їздів, які відбулися в м. Києві 1917 року. Їх реалізація відбувалася поетапно впродовж усього періоду Української революції. Шкільна реформа, схвалена Центральною радою та Генеральним секретаріатом, розпочалася з початкової школи і поширилася на всі складові системи освіти. Її координацію забезпечувало ГСО, а згодом Міністерство народної освіти УНР. Курс на реформу підтримали передові кола громадянства – інтелігенція, прогресивне вчителство, селянство. Разом з тим, розбудова національного шкільництва наштовхнулася на опір російськомовної частини населення. На розвиток освіти впливали суспільно-політичні, військові, соціально-економічні чинники.

Характерна ознака освітньої моделі України – будівництво нової єдиної школи, згідно перспективного плану, проголошеного 1917 року й поетапно реалізованого впродовж функціонування Центральної Ради, гетьманату Павла Скоропадського, Директорії УНР¹. Робота з розробки навчальних програм українською мовою для кожного ступеня єдиної школи (початкової та середньої ланок) була доручена спеціальним предметним комісіям МНО під керівництвом товариша міністра народної освіти П.І. Холодного².

1917 року з поверненням в Україну активну діяльність на ниві національної освіти розгорнув Степан Онисимович Сірополко (1872–1959) – український педагог та бібліотекознавець, учений, громадський діяч. Упродовж 1917–1920 рр. він займав посади радника з питань освіти при Генеральному секретаріаті освіти, члена ради міністра народної освіти, товариша міністра народної освіти³. Разом із Петром Холодним Степан Сірополко долучився до розробки законодавчої бази з питань шкільного управління та, особливо активно, до підготовки «Проекту Єдиної школи на Україні» – головного документа, який визначав харак-

тер і основні напрями реформування української загальноосвітньої школи. Першу книгу «Проекту...» вдалося надрукувати наприкінці 1919 року в м. Кам'янець-Подільському⁴. Робота Степана Сірополка по підготовці «Проекту...» тривала з 1917 р. до осені 1919 р., про що зазначав і сам П. Холодний⁵. С. Сірополко займався бібліотечною, просвітницькою діяльністю, свою роботу сконцентрував на проблемах організації національної дошкільної, шкільної освіти.

За твердженням Т.І. Ківшар – одного з провідних дослідників життя й діяльності Степана Сірополка – у січні 1919 р. в зв'язку з другою більшовицькою збройною агресією, він залишив м. Київ та переїхав до м. Станіславава, де впродовж лютого-травня працював на посаді референта з народної освіти при Державному секретаріаті освіти і віросповідань ЗУНР. Він був добре обізнаний із загальними питаннями державного будівництва всфері освіти, інформацією про стан шкільництва на місцях, мав практичний досвід роботи в апараті Міносвіти, володів теоретичним матеріалом з педагогіки, психології. Тому, виходячи із суспільних потреб, підготував до друку та опублікував на шпальтах Станіславського часопису «Республіка» розлогу статтю з питань реформування системи початкої освіти під назвою «Завдання нової школи»⁶.

У червні 1919 р. С. Сірополко переїхав до м. Кам'янець-Подільського⁷. Рішенням РНМ УНР з 1 липня 1919 р. його призначили членом Ради міністра народної освіти⁸. На жаль, відсутні конкретні підтвердження детального місцезнаходження та зайнятості Степана Онисимовича впродовж 1919 р. Вектор його біографії змінюється восени 1919 р. в зв'язку з призначенням на посаду бібліотекаря (завідувача бібліотеки) Кам'янець-Подільського державного українського університету, яку обіймав до 10 травня 1920 р., часу чергового повернення до роботи в апараті МНО⁹.

Ймовірно наприкінці 1919 р. в м. Нова Ушиця в приватній друкарні І. Полячка на замовлення видавничого відділу Подільської губернської народної управи побачила світ брошура С.О. Сірополка «Завдання нової школи» (передрук з газети «Республіка») ¹⁰.

У невеликому вступі він визначив завдання початкової школи як першого ступеня єдиної школи. Текст розпочинався словами: «В своїй статті я маю намір зупинитися на завданнях нової школи, головним чином, початкової школи, як першого ступеня загально-освітньої школи». Суспільство потребувало інформації про мету, завдання, зміст і хід шкільної реформи. Актуальними й потрібними для широких верств населення, особливо селянства, були публікації в періодичній пресі та невеликі за обсягом видання популярного характеру. Враховуючи оригінальність авторської позиції, цінність роботи Степана Сірополка як важливого джерела історії національного шкільництва революційної доби (1917–1920), а також той факт, що її зміст не був предметом спеціального наукового вивчення, вбачаємо доцільним зробити спробу такого аналізу.

С. Сірополко констатував значимість виховної функції суспільства, необхідність включення дошкільного виховання в структуру загальної освіти разом з початковою, середньою школою. На його думку, підвищена увага дошкільно з боку держави і суспільства спричинена наявністю значної кількості дітей, позбавлених внаслідок світової війни та революції батьківської опіки. Автор вказав на факт наявності позиції противників масового характеру дошкільної освіти, які виступали за перевагу індивідуального підходу в навчанні. Враховуючи традиції національної родинної педагогіки, С. Сірополко пропонував ширше залучати матерів до роботи в установах дошкільного вихован-

ня. Він вважав за доцільне з раннього дитинства залучати дітей до колективної праці через ігровий принцип. Поєднання праці та знання (практики і теорії), на його переконання, мало сприяти активному розумовому розвитку школярів, «примусити дитину поважно відноситись до спостережень та навчити її постійно перевірювати свої висновки пристосуванням їх до життя»¹¹.

Одним з важливих принципів суспільного дошкільного виховання є єднання дитини зі своїм народом, з природою. Особливу увагу С. Сірополко відводив рідній мові, оскільки, «засвоюючи її, дитина засвоює й рідну психологію й народну творчість і народний світогляд». Він тісно пов'язував систему дошкільної освіти з першим ступенем єдиної школи. З метою визначення завершеного вигляду нової моделі шкільництва, автор статті вказував на кінцевий результат діяльності, особливо, на соціальний чинник, «бо школа, як соціальне явище, мусить відповідати сучасному соціальному устрою». Важлива функція відводилася кадровому забезпеченню, новим національно – свідомим педагогам, здатним успішно вирішувати завдання шкільної реформи.

Важливе завдання школи С. Сірополко вбачав у підготовці учнів до життя, до «самостійного та трудового, розумного та морального, особистого та громадського». Вагомого значення в умовах реформи надавав він принципу колективізму, традиціям громади. Що особливо прикметно, Степан Онісимович Сірополко усвідомлював реальність ситуації, не ідеалізуючи як наявну, так і перспективну моделі початкової, загальноосвітньої школи. Реальні перешкоди, що утруднювали реалізацію освітніх перетворень, – це відірваність програмного шкільного матеріалу від сучасності.

Провідну роль Степан Сірополко відводив трудовому принципу «Ідеальна школа – школа праці». Під працею він розумів ручну працю учнів, пропонував перетворити школу в «майстерню», а дітей – у «кандидатів на підмайстрів». Такий підхід співпадав з поглядами радянських теоретиків реформи шкільної освіти й одержав практичну реалізацію в форматі освітньої системи Г. Гринька під назвою «Єдина трудова школа» на початку 1920-х рр. в УСРР. «Школу праці, – писав С. Сірополко, – треба розуміти як школу, збудовану на трудовому принципі. Організований догляд за шкільним садом – перші лекції по ботаніці, а [і. – Ю.Т.] за шкільними тваринами – собакою, кіткою та птицями – перші лекції по зоології, збирання каміння для шкільного музею – се є лекції по мінералогії, а праця по упорядженню школи – се лекції по малюванню та ліпці.»

У системі шкільного реформування С.О. Сірополко чільне місце відводив краснавству – складовій патріотичного виховання, предметного курсу «Історія України». Важлива форма виховання любові до рідного краю, ознайомлення дітей з його історичною минувиною, географією, економікою, культурою – «це екскурсії», які «повинні стати одним з головних методів навчання таких предметів, як географія, історія та природознавство». Нового підходу вимагала естетика, адже попередня система освіти її ігнорувала рівно ж як і «серце дитини». Реалізація принципів успішності навчально-виховного процесу нерозривно пов'язувалася з розвитком в учнів навичок самостійного читання, ознайомлення з художньою літературою.

Результатом освітніх реформ С.О. Сірополко бачив відокремлення школи від церкви, що підтверджувалося Законом УНР про свободу віросповідання («... навчання релігії є необов'язковим предметом для учеників і обов'язковим для школи»). Така політика МНО вносила революційні зміни в зміст освіти й вимагала підтримки громадських органів.

Не обминув Степан Сірополко й питання державної мови, статусу мов національних меншин. Він вказував на толерантність урядових підходів до

національної політики в УНР. Наголошував, що в революційних умовах слід розрізняти дві сторони цього питання: культурну та політичну. Незаперечним був, на його думку, статус української мови як мови державної, оскільки саме нею «говорить переважача своєю кількістю народність». Державні інституції мали забезпечити планомірність вивчення української мови в школах усіх інших національностей, при тому, що «се навчання повинно проводитись обов'язково для всіх учеників. Саме життя розв'яже найкраще се питання, і через те... нема ніякої рації ввести в школу державну мову». Однозначно пріоритетною характеризувалася позиція української мови в змісті підготовки школярів: «Перше місце в програмі початкової школи повинна зайняти рідна мова, бо вона має з природи річи більше виховуючої сили, ніж які інші предмети».

Принциповою особливістю нової національної школи мала стати цілковита її деідеологізація, у ній «не повинно бути ніякої політики, ні урядової, ні протилежної».

Функціонування системи шкільної освіти базувалося на принципах моделі єдиної школи, фундамент якої був закладений влітку 1917 р. Особливістю загальноосвітньої школи стали засади автономії навчальних закладів (в першу чергу – середніх шкіл, що належали до другого ступеня єдиної школи), залучення до керівництва школою широкого громадянства, органів місцевого самоврядування, батьків. Важлива роль відводилася інституту комісарів освіти (губернських, повітових). На чільне місце висувалася діяльність педагогічних рад, організація їх роботи на виборних демократичних засадах. У цих умовах зростала роль Всеукраїнської учительської спілки, відновленої після заборони царизмом.

Державна політика УНР певною мірою сприяла піднесенню соціального статусу педагогів, у першу чергу вчителів початкової та середньої ланки. Степан Сірополко визнавав потребу поліпшення матеріально-технічної бази шкільних установ та, особливо, підвищення розміру заробітної плати педагогів, щоб вони мали змогу «відмовитися від побічної праці, аби цілком віддати себе школі та її інтересам». На жаль, реалії громадянської війни, боротьба за владу, часта зміна урядів, політичних систем (УНР – Українська держава – УСРР), іноземна інтервенція, уповільнення розвитку сільського господарства та економіки вцілому, інфляційні процеси та інше спричинили серйозні перешкоди на шляху національно-культурного розвитку України в революційну добу (1917–1920 рр.).

Ще одна характерна риса шкільної реформи – взаємозв'язок школи, учителя, родини: «В новій школі він (учитель. – Ю.Т.) не буде культурним самітником, бо школа піде в родину, а родина – в школу, і учитель через те стане рідним і для батьків учеників.» Разом із тим, прагнення до високої якості надання освітніх послуг вимагали від педагогічних працівників впровадження в навчальний процес передових освітніх технологій, (що робити в умовах революційних катаклізмів було вкрай важко), «безупинної праці над самоосвітою.»

С.О. Сірополко усвідомлював складнощі проведення реформи, очікування позитивних результатів і успіхів у найближчій перспективі, оскільки в умовах революційних, супільних змін, «школа не може зоставатися такою, якою вона була до цього часу.» Він вказував на принципово нові засади та принципи освітньої політики, закликав громадськість (у першу чергу педагогів) до активної роботи на ниві боротьби з «народною темрявою». Свою працю С. Сірополко завершив словами, що «Тільки культурний народ – здатний утримати і зміцнити здобуті свободи».

«Завдання нової школи» в загальних рисах простежували не лише погляди автора, а й відображали позицію прогресивного вчителства, урядовий курс на

реформування системи загальної середньої освіти, зокрема її початкової ланки. Можна стверджувати, що автор не дотримувався чіткої структури викладу матеріалу. Підхід Степана Сірополька в форматі «довільного» викладу сьогодні може викликати деяку полеміку крізь призму історико-педагогічного аналізу.

Історико-педагогічна бібліографія черговий раз зафіксувала працю «Завдання нової школи» на сторінках «Учительського календаря...» в м. Коломії в 1921 р.¹² Далі був еміграційний період життя й праці Степана Сірополька. Упродовж 70-ти років радянської історії під офіційною заборонаю перебували його ім'я та багата культурно-педагогічна спадщина. Лише 2003 р. «Завдання нової школи» побачили світ у хрестоматійному виданні з історії національного шкільництва¹³.

Сучасний реальний стан початкової школи в Україні, а не формально задекларовані орієнтири її прогнозованого розвитку, свідчить про слабкість реалізації підходів щодо взаємодії вчителя, школи, родини; нівелювання трудового принципу в змісті підготовки учнів; нехтування статусу української мови як державної та інших складових шкільної реформи в 1917–1920 рр., порушених Сіропольком у «Завданнях нової школи». Можна однозначно твердити, що праця С.О. Сірополька «Завдання нової школи» займає важливе місце в історіографії національного шкільництва революційної доби як одна з важливих теоретичних праць.

Примітки:

1. Даниленко В.М. Україна на шляху національної освіти (1917–1920 рр.) / В.М. Даниленко, О.М. Завальнюк, Ю.В. Телячий // Освіта України в роки національно-демократичної революції (1917–1920): з хроніки подій. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2005. – С. 3–9.
2. Сірополько С. Невіджалована втрата (Пам'яті П. Холодного) // Календар-альманах «Дніпро». – Львів, 1931. – С. 86–92.
3. Кіра Р.В. Культурно – просвітницька діяльність та педагогічні погляди Степана Сірополька : автореф. дис. ... к.п.н. : 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки / Р.В. Кіра. – Івано-Франківськ, 2001. – С. 1.
4. Кришук Б.С. «Я не маю наміру виходити в тираж...» [С. Сірополько] // Просвіта: Всеукраїнський культурний тижневик. – 2012. – 30 серп. – 5 верес. (Ч. 35). – С. 7.
5. Холодний П. Передмова // Проект Єдиної школи на Україні : Книга перша : Основна школа. – Кам'янець-Подільський : Дністер, 1919. – С. V.
6. Сірополько С. Завдання нової школи // Республіка. – Станіславів, 1919. – 9, 10, 11 трав.
7. Степан Онисимович Сірополько (1872–1959) : бібліогр. покаж. / НБУ імені В.І. Вернадського; уклад., життєпис, хронологія життя і діяльності Т.І. Ківшар. – К., 2012. – С. 31–32.
8. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 1065, оп. 1, спр. 14, арк. 171.
9. Завальнюк О.М. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918–1921 рр.) / О.М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський : Абетка-НОВА, 2006. – С. 352–355.
10. Тут і далі – цитування за працею С. Сірополька «Завдання нової школи».
11. Сірополько С. Завдання нової школи / Степан Сірополько; Видав. відділ поділ. губ. нар. управи. – Нова-Ушиця на Поділлі : друк. І. Полячка, 1919. – 20 с.
12. Сірополько С. Завдання нової школи // Учительський календар на звичайний 1922 рік. – Коломия, 1921. – С. 17–26.
13. Сірополько С. Завдання нової школи // Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина XIX – XX ст.) : хрестоматія / упоряд. Л.Д. Березівська; наук. ред. О.В. Сухомлинська. – К. : Наук. світ, 2003. – С.155–163.

Отримано: 24.01.2013